Вх. № ЧР-03-174/18.09.2023 г.

Р Е Ц Е Н З И Я

от проф. д.н. Антоанета Христова

по конкурса за академична длъжност доцент

по професионално направление 3.2. Психология (Транспортна психология) за нуждите на секция „Психология на личността и когнитивна психология“, на основание чл.4 и чл. 25 от ЗРАСРБ, чл.28 ал. 1,2,3 и 4 от Правилника за условията и реда за заемане на академична длъжност в ИИНЧ-БАН и в съответствие на решение на НС на ИИНЧ-БАН (протокол №5 от19.07.2023 г.)

В обявения конкурс за заемане на академичната длъжност *доцент* за нуждите на секция „Психология на личността и когнитивна психология“ при ИИНЧ към БАН участва само един кандидат – гл.ас. Зорница Тотков.

От 2012 г. професионалното развитие на кандидата се обвързва с Транспортната психология. Първоначално в практиката като психолог ДЗЗД Рефлекс Астарта, където ежедневно провежда психологическо изследване, необходимо на професионални шофьори за придобиване на категория и упражняване на дейността, проверка и анализ на резултати и заключение относно психологическа годност на лицата. Зорница Тоткова защитава докторска дисертация в ИИНЧ – БАН и от 2015 г. е главен асистент в ИИНЧ-БАН, където е част от екипа на проект за разработване на методики за оценка на професионалната пригодност на професионални шофьори и развива уменията си на изследовател.

За придобиване на академичната длъжност „доцент“ Зорница Тоткова е *представила основен хабилитационен труд* „ТРАНСПОРТНА ПСИХОЛОГИЯ: ЛИЧНОСТ И ПОВЕДЕНИЕ НА ШОФИРАНЕ“, който представлява естествено продължение на досегашната й изследователска работа върху проблематиката. Ако изключим началото на изследванията по проблема през 70 години на 20 век, то академично разработване на сферата няма и може да се каже, че авторката възражда и поставя в изследователското поле тази толкова значима проблемна област.

Представената монография изследва поведението при шофиране в България, поставяйки акцент върху ролята на личността и стила на шофиране. Проведените изследвания и представените от тях резултати, успяват да идентифицират част от факторите на личността на опасните водачи и стила им на шофиране, което е от изключително значение за по-доброто разбиране на психологическия аспект от причините, които водят до различни негативни резултати от процеса на шофиране. Монографията е първата съвременна научна разработка у нас върху транспортната психология и отваря врати към едно малко проучено поле от психологичната наука у нас, като поставя добри основи за последващи изследвания в областта.

Текстът обхваща 175 стр., организирани в три глави, които обхващат проблема на изследване логично и добре систематизирано. Включени са 316 литературни източника, от които 5 на български език. Последното е достатъчно доказателство, че темата не е застъпена в българското изследователско поле.

Значимостта на проблемите, свързани с пътно транспортните произшествия е ежедневно видима, без да се наблюдават ефективни опити за справяне с тях. Отсъствието на институционални мерки е признак за отсъствието на политики, основани на доказателства, а именно използване на систематизирано знание в отбелязаната проблемна област. Монографията е първият, според мен, успешен опит да се систематизира и да се представи труд, който да представя не само опита в различни страни, съвременните изследвания в областта на транспортната психология, но и актуални, значими изследвания, реализирани от гл.ас. Тоткова. Монографията дава възможност не само за специализиране на колегата в тази съвременна, значима, научно-приложна сфера на психологията, но и да утвърди транспортната психология като изследователско поле ва ИИНЧ-БАН.

Първа глава представя същността на транспортната психология като дисциплина, както и част от проблемите, пред които е изправено в наши дни. Разгледани са класическите модели на изследване в транспортната психология и са класифицирани според фокуса на изследване в тяхната основа. Представени са и част от съвременните модели на изследване, което дава яснота по отношение на търсенията на изследователите в наши дни и посоката, в която поемат проучванията през последните години. Главата

представя накратко и състоянието на транспортната психология в България, основните сфери на нейното приложение у нас и възможностите за развитие на дисциплината. Добре би било в подглавата за транспортната психология в България, да се включи по-конкретен критичен анализ на проблемите на направлението у нас, на база на сравнението с добри практики в другите страни.

Втора глава е посветена на две емпирични проучвания върху поведението на шофиране у нас. Първото представено изследване анализира влиянието на някои личностни фактори, свързани с опасното поведение на шофиране, като проследява индивидуалните различия по отношение на негативните резултати от шофирането. В допълнение, поведенията по време на шофиране, които представляват установени навици, известни в световната наука като стилове на шофиране, също са във фокуса на изследователите. Тази посока на изследване е в основата на второто проучване, чиято основна цел е представяне на конструкта стил на шофиране, някои личностни фактори, които повлияват неговото формиране и проследяване на връзката и влиянието на конструктите върху негативните резултати от шофирането. Приносът на монографията е заложен в проведените и представени изследвания именно в тази глава.

Трета глава разглежда субективната оценка за спазването на правилата за движение по пътищата и нейното значение по отношение на негативните резултати от шофирането. Резултатите от две изследвания върху субективната оценка за спазването на правилата за движение по пътищата са представени и е анализирана нейната връзка с извършването на нарушения и участието в пътни инциденти. Трета глава извежда профил на опасния водач в България, обобщавайки всички получени резултати от проведените изследвания. Обобщени са личностните фактори и стилове на шофиране, пряко свързани с негативни резултати от шофирането и са очертани демографските особености, характерни за опасните водачи по отношение на техния пол, възраст и стаж. Направеният профил на опасния водач е обобщение, което дава възможност за бърз преход на изследванията към конкретна практика, насочена към консултиране на пътно транспортните проблеми, свързани с основния им фактор – човекът на пътя.

Бих искала специално да подчертая отлично разработения методологичен инструментариум, както и коректната статистическа обработка, която показва професионален подход и умения.

Представената монография, заедно с останалите статии и студии в сферата на транспортната психология очертават сериозни научни и научно-приложни приноси освен отбелязаното по-горе възобновяване на изследванията в тази научна сфера. Приносите могат да бъдат обобщени по следния начин:

1. Изследователски приноси:

- Проследено е влиянието на фактори като тревожност, търсене на усещания, гняв по време на шофиране, агресивно и рисково поведение на шофиране, импулсивност и локус на контрол върху негативните резултати от шофирането, свързани с регистрираните нарушения на правилата за движение, отнемането на свидетелства за управление на МПС и участието в пътнотранспортни произшествия.

- Изследвани с нови методи са когнитивни фактори, свързани с процеса на шофиране като внимание, памет, екзекутивни функции, визуално-пространствена ориентация и са разработени надеждни методи за тяхната оценка.

- Изведена е дефиниция за психологическия конструкт стил на шофиране и са очертани осем стила на шофиране в България.

2. Практико-приложни приноси:

- Очертан е профилът на водачи с опасно поведение на шофиране (регистрирани нарушения, отнети СУМПС и участия в ПТП), като са изведени характерните личностни фактори, демографски фактори и стилове на шофиране.

- Субективната оценка за спазването на правилата за движение е изведена като индикатор за опасното поведение на шофиране, тъй като доказано се свързва с нарушаването на правилата и участието в пътнотранспортни произшествия.

- Предложени са възможности за практическо приложение от проведените изследвания под формата на информационни кампании, превантивни програми под

формата на обучения, насочени към различни групи водачи и интервенции, насочени към водачи с установено рисково поведение на пътя.

3. Методологични приноси:

- Създадени и адаптирани са методи за надеждна оценка на личностни фактори, свързани с опасното поведение на пътя и стила на шофиране в България.

По темата на обявения конкурс са представени 30 публикации (авторски и в съавторство), от които: 1 научна монография на български език; 1 книга на базата на защита дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ на български език; 4 научни статии на английски език, реферирани в световни бази данни; 3 студии, 2 от които на английски език, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране и в редактирани научни томове; и 21 научни статии, от които 1 на английски език, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране и в редактирани научни томове.

Представените научни трудове обхващат периода след 2012 г. и могат да се обобщят в следните направления: I. Транспортна психология; II. Психология на развитието; III. Детско-юношеска психология.

Представените наукометрични данни съответстват на минималните изисквания, което потвърждава изпълнението на всички условия за заемане на академичната длъжност „доцент“.

Освен публикационна дейност, Зорница Тоткова е ръководител на научни проекти със значителен принос:

Личност и рисково поведение на пътя

Основните научни приноси на проекта са в създадените надеждни методи за оценка на личностни фактори, които имат отношение към поведението на шофиране и установяването на тяхното влияние. В практичен план основен принос е изведеният профил на водачи с фактическо рисково поведение на пътя според техните прояви (регистрирани нарушения и участие в ПТП). Тези резултати са добра основа за разработване на програми за превенция на рисковото поведение на пътя с акцент върху

личността на водача, както и на програми за интервенция, насочени към водачите, които са установени като нарушители и /или имат участие в ПТП..

Стил на шофиране и рисково поведение на пътя

В резултат е конструирана и адаптирана методика за оценка на стила на шофиране в България (MDSI-BG), идентифицирани са стиловете на шофиране на водачите у нас и е изяснена връзката на конструкта с определени личностни и демографски особености. Получените резултати имат своите ползи както в научен, така и практичен план. Изведената дефиниция за стил на шофиране и адаптираната методика поставят добра основа за бъдещи проучвания в тази област. В допълнение са очертани стилове на шофиране, характерни за българските водачи и са анализирани връзките с фактическото рисково поведение на пътя, както и с някои демографски (пол, възраст, образование) и личностни фактори (импулсивност и локус на контрол). В практически план изследването позволява работа в посока на превантивни програми и интервенции, пряко свързани със стила на шофиране под формата на различни обучителни модули. В заключение, Проектът има своя принос в развитието на транспортната психология у нас.

Гневът по време на шофиране, ролята на емоционалната регулация и връзката с фактическото рисково поведение на пътя

Проектът „Гневът по време на шофиране, ролята на емоционалната регулация и връзката с фактическото рисково поведение на пътя“ се изпълнява за срок от 36 месеца в периода 2022-2025. Проектът се ръководи от гл. ас. д-р Зорница Тоткова, а член на екипа е гл. ас. д-р Росица Рачева. Основна цел на изследването е концептуализиране и проучване на конструкта гняв по време на шофиране, очертаване на ролята на емоционалната регулация и на връзката с фактическото рисково поведение на пътя.

Гл.ас. Зорница Тоткова е активен член на междуведомствената комисия по пътна безопасност.

Тя е учен, който получава номинация за конкурс за млади учени „проф. Марин Дринов“ за 2019 г. на Българска академия на науките, награда за постижения на млад учен в областта на психологията за 2018 г. Институт за изследване на населението и човека,

номинация в конкурс за млади учени „проф. Марин Дринов“ за 2017 г. на Българска академия на науките, номинация в конкурс за научни постижения в дисертации за 2015 г. на Съюза на учените в България.

Научната продукция, творческата активност и професионалните качества на гл.ас. Зорница Тоткова съответстват изцяло на утвърдените от Закона и наложените в научното пространство критерии за заемането на академичната длъжност „доцент“. В качеството си на член на Научното жури по настоящата процедура заявявам, че аз убедено ще гласувам с **„ДА“** за присъждане на гл.ас. Зорница Тоткова на академичната длъжност „доцент“ в област на висше образование **3.2. Психология (Транспортна психология)**.

15.09.2023

Проф.д.н. Антоанета Христова